

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

Безкоровайний Сергій Васильович

**МОБІЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ЗАХИСТ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ (2014-2015 рр.)**

Спеціальність 014 Середня освіта (Історія)

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник:
_____ В.С.Бугрій,
доктор педагогічних наук, професор
«__»_____2020 року
Виконавець:
_____ С.В.Безкоровайний
«__»_____2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	7
РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ, ЇХ ПІДГОТОВКА ТА УЧАСТЬ У АТО У 2014-2015 рр.	12
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ УКРАЇНИ У 2014-2015 рр.	33
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність теми. Патріотичне піднесення громадян України було викликано усвідомленням можливості реальної втрати своєї держави і породило унікальний в історії України рух за збереження її територіальної цілісності та суверенітету. Реакцією на загарбницькі дії Росії став добровільний запис у підрозділи ЗСУ, МВС, НГУ, формування добробатів та волонтерський рух.

Це була реакція волелюбного і нескореного народу на порушені північним сусідом права на самовизначення і бажання стати членом європейської спільноти. Прикладами відданості українського народу ідеям самостійної, соборної держави багате ХХ ст. Зокрема, шляхом мобілізації українців створювалися легіон Українських січових стрільців у Першій світовій війні, повстанська армія у Другій світовій війні. До яскравих прикладів мобілізації українського суспільства цілком можна зарахувати і народні виступи 1990, 2004, 2013-2014 років. Історія збройної боротьби українців за свою державу у ХХ та попередніх століттях була доповнена війною проти Росії, яка почала збройну агресію у 2014 р., захопивши Крим та частину Донецької та Луганської областей.

З початком російсько-української війни світ уперше масштабно зіштовхнулася із концепцією так званої гібридної війни. Це обумовило стрімке зростання дослідницького інтересу до цього феномену та появу праць у яких використовуються такі терміни як «гібридна війна», «гібридне протиборство»; ведення «не конвенційної», «нетрадиційної», «дисперсної» війни. Ознаками гібридної протистояння є: прихованість, неоголошеність війни відповідно до міжнародного права; пріоритетна роль спецслужб для організації розгалуженої антиурядової інфраструктури; вплив через масштабне застосування засобів інформації на свідомість громадян з метою повалення із середини державного ладу; створення та фінансування

антиурядових рухів та організацій, сепаратистських та екстремістських збройних формувань; комплексне застосування різних видів невійськового тиску на державу об'єкт гібридного нападу, включаючи фінансово-економічні, дипломатичні, гуманітарні та ін. заходи.

В умовах недієздатності силових структур держави на початку російського нападу на Україну, саме українське суспільство, прості громадяни відіграли вирішальну роль у зупинці наступу російсько-терористичних угруповань вглиб території України, визволенні частини Донбасу від окупантів. Висвітлення конкретних фактів мобілізації українського суспільства на захист територіальної цілісності держави сприятиме національно-патріотичному вихованню української молоді. Тому, дослідження цього унікального явища в історії сучасної України є актуальною, як з наукової, так і з виховної точок зору.

Мета роботи – дослідити передумови та особливості мобілізації українського суспільства на захист територіальної цілісності держави у 2014-2015 роках.

Відповідно до визначеної мети було сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати історіографію та джерельну базу дослідження.
2. Встановити особливості комплектації, бойової підготовки та озброєння військових підрозділів для їх участі у АТО.
3. Розкрити хід та результати основних бойових операцій на території Луганської і Донецької областей у 2014 -2015 роках.
4. З'ясувати роль волонтерських організацій у забезпеченні боєздатності військових підрозділів України у 2014-2015 рр.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні події в новітній історії України.

Предмет дослідження – діяльність військових підрозділів та волонтерських організацій України по захисту територіальної цілісності держави у 2014-2015 роках.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 2014-2015 роки. *Нижня межа* – пов'язана з початком агресії Росії проти України. *Верхня межа* – обумовлена підписанням Мінських угод у лютому 2015 р. (Мінськ-2), які передбачали умови врегулювання війни на Сході України.

Елементи наукової новизни магістерської роботи полягають в тому, що у ній охарактеризовано історіографію та джерельну базу дослідження; встановлено особливості комплектації, бойової підготовки та озброєння військових підрозділів для їх участі у АТО; розкрито хід та результати основних бойових операцій на території Луганської і Донецької областей у 2014 -2015 роках; з'ясовано роль волонтерських організацій у забезпеченні боєздатності військових підрозділів України у 2014-2015 рр.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал та висновки, представлені у роботі, можуть бути використані при викладанні курсів історії України у загальноосвітній та вищій школі. Зокрема, при розгляді теми 6 «Україна в умовах незалежності (від 1991 р. до сьогодні)», що вивчається в 11 класі. До змісту цієї теми входять питання «Анексія та тимчасова окупація Криму Російською Федерацією. Агресія Росії проти України. Початок Антитерористичної операції (АТО) в Донецькій та Луганській областях». Наведений у роботі матеріал може також залучатися для розробки спецкурсів та спецсемінарів для учнів та студентів, підготовки навчальних посібників.

Апробація отриманих результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у роботі IV Міжнародній науковій конференції «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (Суми, 2019 р.) та VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання

методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2020 р.).

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Історіографічна база дослідження створювалася у процесі російсько-української війни. Умовно її можна розділити на три групи: перша – праці, які в широкому історичному аспекті розглядають російсько-українські відносини, друга – праці, що торкаються перебігу подій у ході російсько-українського збройного конфлікту на сході нашої держави, третя – праці, присвячені сучасному добровольчому та волонтерському руху.

До першої групи слід віднести перш за все ряд фундаментальних колективних досліджень. Серед них монографію за загальною редакцією В. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт» [45]. У ній гібридна війна розглядається як частина кризи світової безпекової системи. Даний вид війни охарактеризовано у політичному, соціальному, економічному, військовому, інформаційному, гуманітарному вимірах. Розкриті передумови, причини, стратегічні цілі російської агресії проти України.

Глибокий аналіз російсько-українського конфлікту та прогноз подальшого розвитку відносин між двома країнами представлено у колективній монографії «Україна – Росія: війна в умовах співіснування» [51]. Увага у цій праці зосереджена на аналізі причин руйнації та деморалізації сил оборони України. Історичні причини й умови реалізації російської агресії проти України також окреслено у фундаментальному дослідженні «25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави» [10]. Авторський колектив зупинився на виявленні сутності дій української влади протягом 25 років щодо забезпечення оборони України. Було констатовано, що дані дії були невдалими і призвели до розвалу сектору безпеки держави та сприяли російській агресії.

Аналітичною неурядовою організацією Центр глобалістики «Стратегія XXI» була підготовлена книга «Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения» [6]. Автори вважають гібридну війну новим кроком у еволюції воєнного мистецтва. Вони не обійшли питання витоків російської агресії проти України, пояснили провал проекту «Новоросія» недооцінкою українського потенціалу до самоорганізації та бойового потенціалу українського суспільства. Монографія П. Гай-Нижника «Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення» [5] приділяє увагу політичним, військовим та дипломатичним взаєминам України та Росії у період 1990–2016 років. Автор аналізує можливі шляхи вирішення проблеми на Сході України. Серед основних причин падіння обороноздатності країни автор називає невідповідність фінансових ресурсів потребам оборони держави; безсистемне скорочення ЗСУ виходячи із помилкової посилки на відсутність зовнішніх загроз; засилля проросійського керівництва у секторі безпеки України. Про агресивну політику Росії та історичні аспекти проекту «Новоросія» йдеться у монографії Ф. Турченко та Г. Турченко [48].

Економічні відносини між Україною та Росією у період 2010-2015 років охарактеризовано у статті С. Кульчицького [27]. На думку науковця йшов процес формування напівколоніальної економіки України, залежної від Росії. Українську національну ідентичність як основний фактор протистояння російській агресії розглядає у своїй статті В. Ткаченко у статті [47].

До другої групи історіографічних праць відноситься публікація В. Головка у якій йдеться про збройну агресію Росії на Сході України, починаючи з агресії Криму [8]. Автор дає власне трактування таких понять, як «антитерористична операція», «агресія», та «гібридна війна». У виданні «Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО» [34] у хронологічному

порядку з березня 2014 до лютого 2015 року викладені найбільш важливі події в Україні, по'язані із російсько-українською війною.

Причини дестабілізації обстановки на Сході та Півдні України, періодизацію російської агресії, прорахунки української влади у боротьбі з тероризмом подають автори видання «Два роки з початку АТО та гібридної війни РФ проти України: провал путінського блиц-кригу» [9]. Інформація про заходи державних органів України щодо захисту від російської агресії зосереджена у «Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)» [1]. У цій книзі відтворено найважливіші події російсько-української війни, оцінено вклад у протидію агресору окремих суб'єктів АТО.

Третя історіографічна група представлена монографією «Добробати», у якій розповідається про створення та бойовий шлях добровольчих батальйонів МВС, які найбільш відомі із засобів масової інформації («Азов», «Донбас», «Дніпро-1») [12]. У монографії віддається шана і відомим підприємцям, які матеріально допомагали укомплектуванню бійців добробатів. Комплектування та бойовий шлях 2 батальйону територіальної оборони висвітлив у своїй статті О. Лук'янов [29]. Автор звертав увагу, що в перші місяці свого існування батальйон утримувався лише за рахунок місцевої влади, волонтерської допомоги та благодійників. Героїчні подвиги українських воїнів представлено у «Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)», публікаціях В. Розуменка [44], А. Сови (Плохіша) [46].

Діяльність українських волонтерів у порівнянні з досвідом зарубіжного волонтерства дослідили Д. Горелов та О. Корнієвський [26]. Автори розкрили основні напрями діяльності волонтерів та прийшли до висновків, що український волонтерський рух на початку російсько-української війни став безпрецедентним за масштабом та сутністю явищем у світовій історії. Волонтерському руху в Україні у роки російсько-

української війни присвячена і публікація І. Пуля [42]. У ній він підкреслює, що волонтерство це доказ суттєвих якісних змін в українському суспільстві, які хоч і повільно, але проходять з часів здобуття незалежності. Автор узагальнив нормативну базу за якою діяли волонтери, охарактеризував основні волонтерські організації.

У якості порівняння щодо оцінки подій на Сході України було використано роботу російського автора А. Циганка «Донбасс: неоконченая война. Гражданская война на Украине (2014–2016): русский взгляд» [53]. Дана робота носить чітко виражений пропагандистський характер з яскравовираженою українофобською позицією. У ній відтворено путінські наративи про «громадянський конфлікт в Україні», аналізується військовий потенціал України і так званих «народних республік» у якості двох протиборствующих таборів. При цьому жодним чином не згадує автор про участь у бойових діях на Сході України російських військ. Усі події і факти перекручуються та підлаштовуються з єдиною метою – переконати читача, що українці не здатні облаштувати власну державу, а незалежність України це тимчасова прикра помилка. Автор використовує традиційну для російських політиків термінологію про «карателів», «бандерівців», «хунту», «неонацистів» та «націоналістів».

Отже, історіографічний аналіз засвідчив, що українськими дослідниками зроблено лише початковий крок у розкритті питань мобілізації українського суспільства на захист державності та територіальної цілісності України у 2014-2015 роках.

Основу джерельної бази складають законодавчі документи України [16; 17; 18; 19; 20], спрямовані на мобілізацію українського суспільства на захист територіальної цілісності держави.

Важливою складовою джерельної бази є періодичні видання досліджуваного періоду: «Дзеркало тижня», «Урядовий кур'єр», «День»,

«Голос України» [2; 11; 21; 37]. Вони подають широку інформацію з різних куточків України про обставини та результати мобілізаційних заходів.

Ще одним цінним видом джерел є спогади безпосередніх учасників російсько-української війни. Задokumentовані інтерв'ю містяться у збірниках «Герои современной Украины. Истории преодоления» [25] «Усна історія російсько-української війни (2014–2015 рр.)» [52], «Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО» [34] «Нескорені: інтерв'ю із Героями АТО» [44]. Інформація про порядки, взаємовідносини, побут у військових підрозділах, волонтерських групах подається в індивідуальних спогадах, зафіксованих журналістами [40; 41]. Дані спогади, не дивлячись на їх суб'єктивізм, суттєво доповнюють картину мобілізації українського суспільства на боротьбу з ворогом.

Мотивація героїчних поступків українських воїнів, оцінка учасниками бойових операцій, рівень підготовки військових підрозділів розкривається у документальних працях, присвячених особистим історіям українців, які стали на захист своєї Батьківщини [3; 4; 39].

Отже, у процесі виконання дослідження використано такі групи джерел: законодавчі документи України; періодичні видання досліджуваного періоду; спогади безпосередніх учасників російсько-української війни; документальні праці, присвячені особистим історіям українців, які стали на захист своєї Батьківщини. Наявна джерельна база є достатньою для реалізації мети та завдань дослідження.

РОЗДІЛ 2

СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ, ЇХ ПІДГОТОВКА ТА УЧАСТЬ У АТО У 2014-2015 рр.

Сучасне імперське керівництво Росії в особі Путіна називає розпад у 1991 р. СРСР у «найбільшою геополітичною катастрофою століття» [43], а тому прагне різними способами відновити свій вплив на новоутворені незалежні пострадянські держави. Як один із інструментів відновлення цього впливу розглядається постійна підтримка у свідомості місцевого населення ностальгії за радянським минулим. Для впливу на свідомість людей путінським режимом використовується й ідея «русского мира», що бере відлік від «панславізму» часів царської імперії і радянської теорії «братніх слов'янських народів» при пріоритеті російського «старшого брата». Ідея «русского мира» вперше була офіційно оприлюднена у 2007 р. у посланні Президента Росії Федеральним зборам РФ.

Російська влада, готуючись до агресії проти України, основним об'єктом свого ідеологічного впливу визначила Кримський півострів. Російські політтехнологи взялися формувати на півострові бажану їм суспільну свідомість, беручи під контроль місцеві засоби масової інформації. В результаті на півострові виникають проросійські політичні партії, домінуючою стає російська ідеологія. У свідомість кримчан вкладалася думка, що їх зв'язок з Україною є випадковим і невіддільним від історії Російської імперії та Радянського Союзу.

Особливий економічний та геополітичний інтерес для Росії мав і Донецький регіон. У ньому проживали велика кількість росіян та російськомовного населення, більшість із них орієнтувалися на радянські цінності та російську культурну традицію [13, с. 326]. Багато жителів регіону були пов'язані з Росією і родинними узами. Росія була також основним торговельним партнером Донбасу. Усі ці фактори поруч з

російською пропагандою впливали на політичну орієнтацію та поведінку багатьох жителів регіону.

Ще з перших років незалежності на Донбасі почалося заснування громадських рухів, об'єднань і партій проросійського та сепаратистського спрямування. Так, у грудні 2005 року у Донецьку створено міську та обласну організацію «Донецька республіка». Саме представники цієї організації на початку березня 2014 р. брали активну участь у сепаратистських виступах у Донецьку, штурмували будівлю обласної державної адміністрації, були ініціаторами проведення референдуму щодо відокремлення Донбасу від України.

В інших регіонах України теж існувала низка формувань, які відверто підтримували ідею «руського мира». Найвідоміша серед них так звана «патріотично-спортивна» організація «Оплот», що діяла у Харкові. Учасники цих формувань були здебільшого спортсмени та колишні правоохоронці. В період Революції гідності члени «Оплоту» склали кістяк «тітушок», били протестувальників, залякували громадян, нищили майно протестувальників.

Загострення суспільно-політичної ситуації в Україні відбулося після того, як уряд України до якого входили прибічники В. Януковича та російських агентів, ухвалив 21 листопада 2013 р. рішення про зупинку євроінтеграційних процесів в Україні та підготовку до вступу у Митний союз. Таке рішення глибоко обурило українців та привело до широких громадських та суспільних виступів, які надалі стали називати спочатку «Євромайдан» а потім «Революція гідності». Вирішальним моментом подій став жорстокий насильницький розгін підрозділом МВС «Беркут» студентів 30 листопада 2013 р. Побиття привело до розгортання всеукраїнських акцій. Одним із кроків у відповідь на неадекватні дії влади стало створення 1 грудня 2013 р. всеукраїнського громадського об'єднання Самооборона Майдану. До нього увійшли представники політичних партій

«Батьківщина», «Свобода», УДАР, громадських об'єднань афганців та чорнобильців. У цей же день захопленням будівлі Київської міської державної адміністрації заявила про себе ще одна організація – «Правий сектор» [10, с. 562].

Спільними завданнями Самооборони Майдану і «Правого сектору» став фізичний захист учасників протесних акцій від нападів «тітушок» та правоохоронних органів. Учасники об'єднань слідкували за дотриманням порядку на території Майдану, забезпечували харчуванням протестувальників, надавали первинну медичну допомогу потерпілим, організували відпочинок майданівцям. Члени цих організацій постійно проводили заняття з тактики протидії силовим заходам правоохоронних органів, оволодівали прийомами самозахисту, вчилися надавати медичну допомогу постраждалим та ін. Усе це стало свідченням здатності сучасних українців самоорганізуватися до боротьби за свої права.

Відчувши, що в Україні до влади стають проукраїнські та проєвропейські сили режим Путіна вирішив вдатися до відкритої військової агресії. Перші події російсько-української війни були дуже обнадійливі для Кремля. Українські військовослужбовці та представники силових структур виявили свою психологічну нездатність застосувати зброю проти агресора. Причиною були «самоусунення» від прийняття рішень керівників військових підрозділів держави; наявність серед керівництва ЗСУ, СБУ агентів Росії, які в роки президентства Януковича привели у небоєздатний стан військові сили; великий відсоток місцевих військовослужбовців-контрактників і працівників МВС, СБУ коріння або родичі яких знаходиться в Росії; підтримка російської агресії місцевим населенням. За свідченням О. Турчинова тільки на Кримському півострові зрадниками виявилось 24 тис. 182 українських правоохоронців та військовослужбовців (83,3 % від загальної чисельності), які відмовилися від присяги і не повернулися на материкову територію. З усього складу підрозділу «Беркут»

в Луганській області вірним присязі залишився лише один офіцер – підполковник О. Куцепаленко. У перші дні АТО деякі військовослужбовці десантних військ ЗСУ відмовлялися захищати Україну. У своїх автомобілях частина офіцерів мала «георгіївські» стрічки [12, с. 186-187].

Після анексії Криму Кремль активізував втручання у південних та східних регіонах України. Різноманітні проросійські сили, завезені рекрути з прикордонних областей Росії почали дестабілізувати ситуацію. Найбільш ефективно це вдалося зробити у Луганській та Донецькій областях. Уже з початку березня 2014 р. в Донецьку розпочалися масові виступи з вимогами не визнавати владу в Києві та введення російських військ. Був обраний «народний губернатор» Донецької області П. Губарєв. У Луганській області «народним губернатором» обрали О. Харитонова. Почалися захоплення будівель обласних державних адміністрацій. Після захоплення обласних адміністрацій Луганська, Донецька, Харкова проголошувалося створення «народних республік» та призначалися дати проведення референдумів [44, с. 142].

На початку квітня 2014 р. озброєна російська диверсійна група під командуванням І. Гіркаша захопила Слов'янськ та розпочала формувати з місцевих прибічників «русского мира» терористичне угруповання. Подібні події під керівництвом російських агентів відбувалися в Красному Лимані, Краматорську, Красноармійську, Дружківці, Артемівську.

Крім збройних сил Росії на півдні та сході України при бездіяльності місцевих правоохоронних органів почали утворюватися терористичні групи. Тому, перед керівництвом держави гостро постало завдання за короткий проміжок часу створити такі міліцейські підрозділи, які б були укомплектовані вірними державі особами та ефективно боролися з тероризмом та порушеннями громадського порядку. Провідну роль у комплектуванні та створенні дієздатних міліцейських та військових підрозділів зіграли ті політичні сили, які брали активну участь у Революції

гідності та створили всеукраїнські об'єднання «Самоборона Майдану» і «Правий сектор».

Не дивлячись на тимчасові успіхи, Путін та його прибічники все ж прорахувалися в основному – в розумінні того, що для українського народу є традиційним самоорганізовуватися і зі зброєю в руках ставати на захист свого краю від ворога. У короткий час завдяки ініціативі громадян та за фінансово-матеріальної підтримки підприємців, в тому числі і ряду олігархів, були сформовані такі підрозділи, як полки особливого призначення МВС – «Дніпро-1», «Луганськ-1», «Азов», «Київська Русь», «Січ», «Золоті ворота», «Шахтарськ», «Донбас»; батальйони територіальної оборони ЗС України – 24-й БТрО «Айдар», 11-й БТрО «Київська Русь», 40-й БТрО «Кривбас», 34-й БТрО «Батьківщина», 42-й БТрО «Рух Опору» та ін.

З початком мобілізації військовослужбовців та комплектування підрозділів ЗСУ та добровольчих батальйонів була організована бойова підготовка. Вона проводилась залежно від наявності часу і обстановки, регламентувалася програмами, які залежали від рівня підготовленості бійців та поставлених завдань. На час і зміст підготовки впливали перебіг ситуації на Сході України. Програми були орієнтовані на основні напрями бойової підготовки: вогнева, загальновійськова, тактична. В основі підготовки лежали інструкції, статuti та настанови з бойового застосування військових підрозділів України. Використовувалися у процесі навчання іноземні навчальні видання та посібники радянського часу. Наприклад, громадська організація «Всеукраїнське об'єднання «Союз учасників миротворчих операцій» переклала сім посібників з англійської мови на українську. У них було представлено бойовий досвід, який міг допомогти українським військовим. Важливу роль відводилась конкретним за темою і незначним за обсягом посібникам, підготовленими спеціалістами військових навчальних закладів.

Залучалися до підготовки спеціальної та навчальної літератури відомчі вищі навчальні заклади. Вони готували та розповсюджували пам'ятки, брошури, книги різного змісту і формату. Так, у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського вийшла «Пам'ятка військовослужбовцю» [36], яка адресувалася воїнам, що залучалися до участі у боях на Сході України.

Пріоритет у бойовому навчанні віддавався одиночній підготовці воїна, а також умінням діяти у складі невеликих груп, відділення, взводу. Солдат повинен був оволодіти навичками стрільби, метання гранати, рукопашного бою, знищення ворожої військової техніки. Проводилися тренування на здатність витримувати марш-кидки з повною амуніцією, непомітно підходити до важливих об'єктів (складів, мостів тощо), вести тактично правильно наступ та відступ, безшумно знімати ворожих чатових, займати кругову оборону та ін. Навчання передбачало відпрацювання умінь вести наступ у складі взводу, роти, батальйону.

Добровольчі батальйони вели підготовку відповідно до вимог і програм, розроблених для внутрішніх військ. Навчальною базою став полігон бригади спеціального призначення «Барс» у с. Нові Петрівці під Києвом. Заняття проводилися міліціонерами та професійними військовими. Бойова підготовка приводилася й у батальйонах територіальної оборони. Навчання велося практично за однотипними програмами, заняття відбувалися під час бойового злагодження. Заняття велися військовими, а пізніше ті, хто отримав бойовий досвід, а також інструктори з медицини, вогневої підготовки, рукопашного бою. Матеріальна база для розміщення особового складу підрозділів не завжди відповідала потребам і залежала від військового та економічного потенціалу регіону. Відповідальними за комплектування, підготовку, розміщення були міські та обласні військкомати.

Підготовка підрозділів залежала від термінів на проведення бойового злагодження. Нажаль плани Генерального штабу ЗСУ щодо цього були максимально скорочені і становили 10 днів. Бойові дії показали, що бійці добровольчих формувань були набагато вмотивованішими, але гірше підготовлені ніж армійські підрозділи [52, с. 81]. Добровольці проходили бойову підготовку переважно при навчальних центрах обласних управлінь МВС. Курс включав отримання вогневої, правової та фізичної підготовки. Підготовку вели співробітники МВС та деякі спеціалісти, переважно медики. Якщо в мирний час на таку підготовку відводилося 5 місяців, то у воєнних умовах через складну обстановку на Сході термін скорочувався до одного тижня.

Спонтанна підготовка відбувалася між бійцями і в процесі безпосереднього спілкування [25, с. 23]. До процесу передачі військових знань залучалися інструктори та фахівці у тому числі й іноземні [12, с. 434]. З часом, з урахуванням обставин, почали переглядати програми бойової підготовки та доручати проведення занять діючих кадровиків збройних сил та колишніх військовослужбовців з досвідом бойових дій. Наприклад, до підготовки добровольчого батальйону «Миколаїв» було запрошено колишнього афганця підполковника запасу О. Курендаша. Він згадував: «Підрозділ був направлений у зону АТО для виконання бойових завдань. Тому підготовка велася з посиленням на норми програми сержантів ВДВ. Часу було мало і заняття тривали не 5, а 1,5 місяця зранку і до ночі, без вихідних. Починали з простого – дій бійців на полі бою: поодиночі, в складі підрозділу, пересування в бою. Згодом перейшли до інженерної підготовки, стрільбі лежачи, потім до стрільби з коліна та стоячи. Паралельно вивчали види зброї, що була на штатному озброєнні батальйону. Крім того, проводили навчальні стрільби: пістолет, автомат, ручні кулемети. Не вистачало ні озброєння, ні боєприпасів. Ніхто з бійців ніколи не кидав ручних осколкових гранат, довелося вперше це всім робити. Потім

перейшли до тактичної підготовки, що включала в себе не тільки знання з обладнання блокпостів і навички того, як підходити до машини, перевіряти документи та речі людей, які їдуть у машині, а й з тактико-вогневої підготовки, тактико-спеціальної підготовки, вміння негайно атакувати противника. Увага надавалася і відступу, і наступу. Одночасно вчилися виносити поранених з поля бою в касках, бронежилетах, з озброєнням і екіпіровці. Наступним елементом навчання була тактико-інженерна підготовка, яка допомогла хлопцям за мінімальний часу «закопатися» в землю. В цілому вони навчалися, зайняти позицію шаховим порядком, як розгорнутися, окопатися та, виконавши наказ, продовжити рух уперед, проводити зачистку, прочісування, діяти в особливий умовах. Готували людей і до кругової оборони» [15, с. 327]. Лише пройшовши курс підготовки та склавши іспити бійці залучалися до виконання завдань у зоні АТО. Так, група добровольців чисельністю 86 бійців батальйону «Чернігів», створеного у травні 2014 р., відбула на початку червня 2014 р. в район АТО відповідно до наказу УМВС [12, с. 296].

У добровольчих формуваннях, які на початку російсько-української війни не увійшли до складу ЗСУ підготовка організовувалася та проводилася стихійно. Так підрозділи Добровольчого Українського Корпусу (ДУК) та «Правого сектору» до листопада 2014 р. створили у своїй структурі власні навчальні центри з підготовки добровольців до відправки в зону АТО. Для них кошти надавали благодійники, а приміщення та територію – місцеві громади. Навчання проводили військово-тактичні інструктори та особи з бойовим досвідом.

Протягом 2014 р. рівень підготовленості бійців добровольчих батальйонів та ЗСУ залишався недостатнім. Найбільше це проявлялося в екстремальних ситуаціях і, нажаль, призводило до значних втрат військового майна, техніки, зброї, а саме головне – особового складу. За свідченням колишнього заступника командира взводу батальйону «Айдар»,

В. Сакуна нехтування технікою безпеки під час перевезення пального, боєприпасів і людей призвело до трагічної загибелі 28 бійців батальйону. Транспорт батальйону був обстріляний бойовиками на маршруті, внаслідок чого здетонували боєприпаси та вибухнуло пальне, що і стало причиною людських втрат [44, с. 149].

Зі спогадів учасників операції з визволення Широкіно (поблизу Маріуполя) у лютому 2015 р. відомо про слабку бойову підготовку бійців роти міліції особливого призначення «Берда» [54, с. 50]. Вона створювалася у серпні 2014 р. із добровольців жителів Бердянська і на її підготовку у Запорізькому центрі було відведено усього 7 днів. До виконання завдань у зоні АТО вона залучилася пізніше, проте керівництвом підрозділу не було враховано бойовий досвід. Таким чином, значних результатів у підготовці підрозділів до участі у бойових діях у перші місяці російсько-української війни досягнуто не було. Низький рівень бойової підготовки суттєво впливав на успішність виконання завдань. Частково пробіли в підготовці компенсувалися за рахунок наявності в підрозділах осіб з бойовим досвідом, спортсменів військово-прикладних видів спорту, колишніх військовослужбовців-професіоналів. Якість підготовки традиційно оцінювалася рапортом командира частини, який заявляв про готовність, чи неготовність особового складу до виконання завдань.

Розгортання бойових підрозділів відбувалося завдяки залученню до їх лав членів громадських організацій, таких як: «Автомайдан», «Патріот», фанатських футбольних клубів. Збройні Сили України поповнювалися також через батальйони територіальної оборони, сотень «Самооборони Майдану». Національна гвардія України для свого укомплектування використовувала резервні батальйони оперативного та спеціального призначення, сотні «Самооборони Майдану», добровольчі батальйони громадсько-територіальної оборони.

Резервні батальйони спеціального і оперативного призначення Національної гвардії, сформовані з добровольців, спочатку створювалися для підтримки громадського порядку в зоні АТО і оснащувалися виключно стрілецькою зброєю. У них не було артилерії й бронетехніки. Батальйон «Дніпро-1» на початку літа 2014 р. на озброєнні мав таку стрілецьку зброю: автомати АК-74 і АКС-74У та придбані 50 гвинтівок М-16 [33]. Батальйон «Азов» був озброєний автоматами АКС-74, кулеметами ПКМ, снайперськими гвинтівками СВД. Зброя, яку отримували бійці загалом була якісною, але траплялися випадки коли гвинтівки СВД, автомати були дуже зношеними і їх доводилося лагодити, збирати з декількох один [52, с. 86]. Траплялося, що добровольцям давали лише захисне спорядження без зброї. Один з офіцерів згадував, що під час бою до нього звернувся боєць, який мав лише радянську каску і бронежилет, але не мав зброї. Він попросив «Дайте хоч пістолет». Офіцер, який мав ще й автомат, віддав йому свій пістолет [23, с. 57].

Підрозділи Національної гвардії, які прибули під Слов'янськ, зіштовхнулися з добре фортифікаційно організованою обороною, яку здолати лише стрілецькою зброєю було неможливо. Тоді командування Національною гвардією для успішного визволення міста почало просити необхідну техніку і важку зброю. У ході «зачисток» і боїв бійці добровольчих батальйонів здобували сучасні трофейні зразки озброєння, великокаліберні кулемети 12,7 мм «Утьос» [12, с. 375]. Пізніше, у ході боїв, за допомоги волонтерів, керівництва МВС і ЗСУ вони отримали міномети та БТР-и. Для штурму блокпостів і опорних пунктів їх зенітними установками ЗУ-23. Після перших ротацій на озброєнні батальйонів Національної гвардії України почали з'являтися РПГ 18, РПГ 22, РПГ 24, РПГ 26. Наприкінці серпня 2014 р. батальйон «Азов» отримав від Міністерства оборони зенітні установки ЗУ-23-2 та інше важке озброєння. Семен Семенченко, перший командир батальйону «Донбас», згадував, що

першу бойову зброю бійці отримали напавши з «травматами» 1 травня 2014 р. на блокпост бойовиків ДНР [33].

Батальйони територіальної оборони забезпечувалися озброєнням через обласні військові комісаріати та за рахунок закупівель благодійників та місцевих бюджетів. У той час вважалося, що достатнім бути озброїти ці підрозділи стрілецькою зброєю та забезпечити автотранспортом. Проте к особливості війни вже в перші місяці 2014 р. вплинули на штатний склад батальйонів. Були запроваджено додаткові посади та підрозділи (мінометну батарею, зенітний взвод, та ін.).

До самостійно створених добровольчих батальйонів належали сформовані Українська добровольча армія (УДА) та ДУК «Правий сектор». батальйон «Організація українських націоналістів» та ін. Вони, до їх офіційного залучення до складу ЗСУ та інших державних структур сектору безпеки і оборони, озброювалися за рахунок знаходження зброї і боєприпасів в районі проведення боїв, розміщення блокпостів та опорних пунктів. Протягом літа-осені 2014 р. лінія зіткнення змінювалася досить швидко, тому втрати зброї в місцях боїв траплялися з обох воюючих сторін.

Керівник «Правого сектору» Д. Ярош згадував, що напередодні першого бою у квітні 2014 р. поблизу Слов'янська, члени його групи збирали зброю за допомогою обласних адміністрацій, купляли у мисливських магазинах карабіни «Сайга». Він зазначав, що у кожній одиниці зброї була своя історія [12, с. 281]. Зі спогадів добровольця М. Музики дізнаємося, що добровольчий підрозділ «Харків», направлений на початку серпня 2014 р. для участі у визволенні Савур-могили отримав автомати поранених бійців ЗСУ. Підрозділ «Харків» разом з воїнами 25, 51, 72 бригад успішно виконали завдання і оволоділи висотою Савур-могила [32, с. 64]. Подібним чином, за рахунок особистих контактів, отримували зброю бійці багатьох українських добровольчих формувань [7, с. 114].

Отже, в зоні АТО відбувалося доозброєння військових підрозділів України завдяки динамічним змінам в оперативній та бойовій обстановці, постійним змінам позицій та втратам боєприпасів і озброєння. Бойова підготовка підрозділів залежала від завдань, які ставилися перед підрозділами, також перебігу подій на передовій. До проведення занять активно залучали фахівців, в тому числі й громадян інших держав. Протягом весни-літа 2014 р. навчання особового складу переважно було короткотерміновим. Усі створювані підрозділи намагалися забезпечити стрілецькою зброєю. На початок 2015 р. усі підрозділи, які брали участь у АТО, вже були забезпечені легким озброєнням, великокаліберними кулеметами та станковими мінометами. Основними джерелами забезпечення були військові арсенали та склади відомств сектору безпеки. У формуваннях, що створювалися добровольцями, озброєння здійснювалося за рахунок небайдужих громадян, самостійно бійцями на полі бою, або силовими структурами. На серпень 2014 р. у розпорядженні штабу АТО знаходилося близько 40 тис. військовослужбовців ЗСУ, СБУ, МВС, НГУ, ДПС та близько 4 тис. членів добровольчих батальйонів. Приблизно стільки ж нараховувала у своєму розпорядженні і російська сторона [38, с. 618].

Для визволення Слов'янська, захопленого 12 квітня 2014 р. проросійськими терористами були залучені підрозділи 25, 79, 80, 95 аеромобільних бригад та 1-й резервний батальйон НГУ, сформований з добровольців. Силами останніх навколо міста було створене кільце із опорних пунктів та блокпостів, завдяки яким були перекриті шляхи поповнення ресурсів бойовикам. У місті за оцінками знаходилось до 1,5 тис. російських терористів. Озброєні вони були сучасною стрілецькою зброєю та легкою бронетехнікою, артилерійською установкою «Нона» і навіть танками [22, с. 64]. Бойовики постійно використовували місцевих жителів та їх житло для прикриття своїх позицій і дій, що значно

ускладнювало операцію по їх знешкодженню. Бойовики застосовували виходи диверсійних груп для нападу на військові колони і блокпости сил АТО.

На початку липня 2014 р. у секторі «А» (Луганська область) підрозділами 80 аеромобільної бригади, 128 гірсько-піхотної бригади, 8 окремого полку спеціального призначення добровольчого батальйону «Айдар» було очищено від російських окупантів ряд населених пунктів, в тому числі селище Щастя. 24 липня 2014 р. завдяки вдалій операції підрозділи 95 аеромобільної бригади полковника Забродського визволили насичене бойовиками та сильно укріплене м. Лисичанськ. Разом з підрозділами 95 аеромобільної бригади зачистку міста здійснював добровольчий батальйон «Донбас». Допомогу місцевому населенню у Лисичанську надавали і бійці батальйону «Айдар».

На початку серпня 2014 р. підрозділи 24 механізованої бригади, батальйону «Айдар» та 80 аеромобільної бригади зайняли населені пункти Хрящувате та Новосвітлівку на сході від Луганська. Тим самим була перерізана стратегічно важлива транспортна магістраль Луганськ – Красnodон. Звільнення цих населених пунктів відбулося миттєво, оскільки проросійські підрозділи не чекали таких рішучих дій від української сторони. В ході бою було взято в полон 3 російських офіцерів з Головного розвідувального Міністерства оборони Росії та 26 бойовиків, захоплено вороже озброєння, в тому числі і ЗУ-23-2. У відповідь Росія за підтримки артилерії почала атаку трьома ротами псковських десантників з броньованою технікою та танками в напрямку населеного пункту Георгієвка. Їм вдалося прорвати оборону але поблизу м. Лутугине на висоті «Сармат» прорив було зупинено українськими бійцями 9 роти 24 механізованої бригади та добровольчого батальйону одеської міліції «Штурм». Оборону керував офіцер 24 механізованої бригади з позивним «Сармат». Під його командуванням українські військовослужбовці

перейшли в контратаку і завдали відчутних втрат російським військам [30, с. 107]. У випадку, якби ворог зміг прорватися у Лутугино і закріпитися там, українські підрозділи у Луганському аеропорту, Новосвітлівці та Хрящуватому потрапили б в оточення.

У секторі «Б» почалася операція по оточенню Донецька, яку успішно проводила 93 окрема механізована бригада. Спільно з добровольчими формуваннями «Дніпро-1» та «Шахтарск» вона почала наступ на передмістя Донецька Піски. Бійці цієї бригади, ДУК ПС, добровольчого батальйону «Донбас» вели бій за Карлівку. Завдяки спільним діям 24 липня 2014 р. Піски були взяті під контроль українськими військами.

У червні 2014 р. у секторі «Д» почалися перші бої за курган Савур-могила. Вони проходили з перемінним успіхом. 28 липня 2014 р. проросійським бойовикам вчергове вдалося захопити цю висоту і закріпитися на ній. З 29 липня 2014 р. сили АТО здійснили кілька невдалих спроб вибити бойовиків із Савур-могили [32, с. 50]. На початку серпня було створено групу для штурма Савур-могили, яку очолив полковник І. Гордійчук. Вона була сформована при 3 окремому полку спеціального призначення. До зведеної групи увійшли добровольці формувань «Харків» (командир – «Вихор»), «Крим» (командир – І. Акаєв), батальйону «Луганськ» (командир – Т. Юлдашев). 7 серпня 2014 р. створена група та бійці 51 механізованої бригади, 25 парашутно-десантної бригади, вогнеметників 72 механізованої бригади розпочала штурм, який успішно завершився [32, с. 64].

Проте вже за тиждень ситуація у секторі «Д» загострилася і стала розгортатися не на користь української сторони. Так, під тиском переважаючих російських сил частини 51 та 72 механізованих бригад залишили позиції поблизу Савур-могили, Григоровки та Степанівки. Після тривалого ракетно-артилерійського обстрілу 30 механізована бригада в паніці покинула зону АТО. 23 серпня десантники 25 аеромобільної бригади

відійшов до населеного пункту Кутейникове. 23 серпня 2014 р. командування сектору «Д» на чолі з генералом П.Литвином покинуло бійців напризволяще та втекло до Києва. Після цього сектор «Д» було ліквідовано, а всі його підрозділи перейшли у підпорядкування сектору «Б». Після потужної ракетно-артилерійської атаки з території Росії залишив свої позиції і покинув зону АТО і 5 батальйон територіальної оборони «Прикарпаття». Самовільний відступ з бойових позицій цього підрозділу дозволило безперешкодно зайти на територію України 8 батальйонним групам збройних сил РФ [5, с. 237].

У секторі «Б» для завершення операції з оточення Донецька в ніч з 4 на 5 серпня 40 батальйон територіальної оборони «Кривбас» отримав наказ зачистити Іловайськ від бойовиків і встановити блокпости. За підтримки бронегрупи 51 механізованої бригади батальйон почав бій на підступах до Іловайська. Бійцям вдалося знищити один укріпрайон проросійських бойовиків, але на цьому просування вперед зупинилося [30, с. 116]. 18 серпня в Іловайськ увійшли бійці «Азова» та «Шахтарська» і розпочали бій у середмісті. Через значні втрати ці батальйони були замінені батальйонами «Дніпро-1» і «Донбас». У бої за місто втягнулися і добровольчі формування МВС «Миротворець», «Світязь», «Херсон», «Івано-Франківськ». Координував дію батальйонів у місті заступник командира батальйону «Донбас» В. Власенко («Філін»). Загальна чисельність бійців, залучених до боїв за Іловайськ становила понад 900 осіб. За винятком бійців бронегрупи 51 механізованої бригади всі вони були членами добровольчих формувань [30, с. 118]. 24 серпня на допомогу Іловайському угрупованню направили батальйонну групу 92 механізованої бригади та добровольців 42 батальйону тероборони «Рух опору». Проте до моменту їх підходу українське угруповання в Іловайську було остаточно оточене російськими військами. Підрозділи 92 механізованої бригади та загін 42 батальйону тероборони «Рух опору» були розбиті поблизу Новокатеринівки. Командувач сектором

«Б» Генерал Р. Хомчак прийняв пропозицію російських військ через обумовлений коридор. Але росіяни підступно порушили домовленості, колони українських військ було обстріляно і українські формування зазнали значних втрат. Частина командирів підрозділів виводила своїх бійців із оточення малими групами. Як виявилось втрати від виходу малими групами виявилися набагато меншими, порівняно з виходом колони 29 серпня 2014 р. [5, с. 242]. Однак і російські війська зазнали великих втрат і змушені були зупинити наступ.

Особливою сторінкою бойових дій 2014-2015 рр. були бої за Донецький аеропорт. Перші сутички в аеропорту відбулися 26 травня 2014 р. коли бійці 3 полку спеціального призначення за підтримки авіації вибили з аеропорту бойовиків батальйону «Восток». З часом до бійців 3 полку спеціального призначення приєдналися добровольці «Правого сектору». Разом вони успішно захищали термінал і прилеглу територію аеропорту. У жовтні на територію аеропорту для підсилення зайшли десантники 79 та 95 бригад. Спроби штурму російськими бойовиками проходили за одним сценарієм: українська артилерія обстрілювала наступаючих, кому вдавалося добігти до терміналів починали бій у приміщеннях і після закінчувалися боєприпасів, бойовики відступали. Українські захисники, які краще знали і використовували місцевість мали перевагу у боях у приміщеннях терміналу. З осені 2014 р. російські угруповання почали використовувати для прикриття наступаючих бронетехніку і танки [30, с. 161].

Оскільки від обстрілів російської бронетехніки будівля старого терміналу була суттєво пошкоджена і стала небезпечною для перебування ній українських воїнів, то 30 листопада 2014 р. українське командування прийняло рішення знищити її артилерійськими установками «Піони». У січні 2015 р. командування прийняло рішення про недоцільність оборони нового терміналу, який теж уже був майже повністю знищений. Злітна

смуга аеропорту лінією фронту між позиціями українських сил та російсько-терористичних військ.

Важливим стратегічним успіхом стала проведена з 10 до 16 лютого 2015 р. Широкинська наступальна операція. Вона відбулася в час боїв за Дебальцеве. Основним її організатором та учасником став полк «Азов», який нараховував близько 800 осіб. Допомогали «Азову» бійці підрозділів патрульної служби міліції «Східний корпус», «Берда», «Скіф», «Сокіл». Крім того, до операції залучили взвод (3 шт.) танків НГУ, підрозділ морської піхоти зі своїми танками та БМП, 14 гаубиць ЗСУ. Наступ почався вранці 10 лютого 2015 р. Перша рота «Азову» визволила Павлопіль, друга – Широкине, третя – Комінтернове. Через те, що противник був застигнутий зненацька він не чинив опору і стрімко відступив.

До 14 лютого ворог накопичував сили для контрнаступу. Вранці о 6 год. 14 лютого почалася атака на Широкине з боку Саханського перехрестя. Російські сили залучили до операції бронетехніку, до батальйону піхоти, використовували інтенсивну артилерійську підготовку. Це дозволило ворогу просунутися майже до центру населеного пункту, але зустрівши мужній опір зупинився. Зав'язалися жорсткі вуличні бої де відстань між сторонами становила усього кілька десятків метрів. У критичний момент бою на підтримку до «азовців» прибули 2 танки. Завдяки ефективним діям екіпажів танків противник поніс значних втрат і зупинили наступ. З 16 лютого 2015 р. протистояння в Широкиному набули позиційного характеру: ворог мінував території, активно застосовував артилерію, засилав диверсійно-розвідувальні групи.

Отже, результати бойових операцій українських формувань протягом 2014-2015 років слід оцінювати неоднозначно. Недостатня навченість особового складу, слабе матеріально-технічне забезпечення, наявність тільки стрілецької зброї компенсувалися патріотизмом, вмотивованістю, ініціативністю бійців. Найбільших успіхів було досягнуто у боях проти

підрозділів, слабо озброєних та укомплектованих із місцевих колаборантів. Бої з регулярними частинами російських військ, озброєних броньованою технікою, артилерією, найсучаснішими електронними пристроями, укомплектованими кадровими військовими з бойовим досвідом, для українських військових склалися набагато складніше.

Створені добровольцями формування внесли великий вклад відбиття збройної агресії Росії, проте якість бойової підготовки та озброєння цих підрозділів особливо протягом весни-осені 2014 р. були недостатніми. Тому неминучим постало питання підпорядкування їх регулярні військовим частинам.

Питання щодо входження добровольчих формувань до ЗСУ, МВС чи НГУ неодноразово обговорювалося представниками державних, військових кіл та добровольчих формувань. Після підписання «Мінську-2» у лютому 2015 р. Президент України П. Порошенко запропонував українським добровольчим формуванням до 1 квітня вступити до державних збройних формувань, або вийти із зони АТО. Більшість добровольчих загонів погодилися з пропозицією Президента залишили район бойових дій. Частина їх бійців, які вирішили продовжувати збройну боротьбу з ворогом, вступили до частин та підрозділів державних силових структур. Окрема ситуація склалася з ДУК ПС (Добровольчий Український Корпус Правий Сектор). Його керівництво вимагало прийняття Верховною Радою окремого закону про ДУК. Проте такий закон так і не був прийнятий. У грудні 2015 р. частина підрозділів, медичний батальйон «Госпітальєри» на чолі з Д. Ярошем вийшли з ДУК та заснували нове громадське формування – Українська добровольча армія (УДА). На чолі цього формування став Д. Ярош.

Формальними причинами ліквідації добровольчих формувань називалися необхідність забезпечення монополії держави на застосування сили та зброї і запобігання явищам «отаманщини». Дійсно, під час бойових

дій на Сході України не поодинокими були випадки, коли учасники добровольчих формувань самостійно починали бій або виходили з нього, полишаючи позиції а інколи й озброєння, що мало негативні наслідки. Проте найбільше домагалися ліквідації добровольчих формувань російські окупанти, оскільки саме ці підрозділи були найбільш мотивованими та безкомпромісними захисниками державного суверенітету та територіальної цілісності України. Під тиском Путіна Президент П. Порошенко погодився включити до Мінського протоколу від 12 лютого 2015 р. п. 10 про «роззброєння всіх незаконних груп» на території України. Після цього українські добровольчі формування згідно цього документу перетворилися у незаконні збройні формування. Усі їх учасники та керівники мали бути притягнуті до кримінальної відповідальності за перебування у незаконних воєнізованих формуваннях. Керівництво України єдиним шляхом легалізації добровільних формувань вважало їх входження до державних підрозділів сектору оборони і безпеки, або вихід із зони АТО та позбавлення ознак воєнізованих утворень. Вже 11 квітня 2015 р. Міністр оборони України С. Полторак заявив, що зоні АТО «На виконання доручення Президента України в зоні проведення Антитерористичної операції на сьогодні всі військові підрозділи переведені до лав Збройних сил України або регулярних частин Національної гвардії» [31].

Було проведено атестацію особового та командного складу добробатів. Тих, хто не пройшов атестацію звільнили або перевели на службу до інших військових підрозділів. Батальйони територіальної оборони з жовтня 2014 р. були уведені до складу регулярних військових частин ЗСУ. За самовільну втечу із зони АТО, яка стала однією із причин Іловайської катастрофи, батальйон територіальної оборони «Прикарпаття» було розформовано. З іншого боку, для батальйону територіальної оборони «Айдар» за героїзм його особового складу та бойові досягнення було

зроблено виняток – він став самостійною військовою частиною (24-м окремим штурмовим батальйоном «Айдар» ЗСУ).

Для того, щоб мотивувати учасників добровольчих формувань до переходу у склад ЗСУ, МВС, НГУ було збільшено матеріальне стимулювання військовослужбовців, які беруть участь у ході АТО; гарантовано соціально-правовий захист їх та членів їхніх сімей (подібне вони не могли отримати, перебуваючи у складі добробатів).

Матеріальне стимулювання та надання соціальних гарантій військовослужбовцям розпочалося державою ще в 2014 р. Так, за працівниками, мобілізованими на військову службу зберігалися (протягом одного року) посада і місце роботи, на підприємстві чи організації, де вони працювали, виплачувався середній заробіток на час призову. Мобілізованих звільняли від штрафів за податковими та фінансовими зобов'язаннями, їм заморожували нарахування відсотків за користування кредитом. Не припинялася і виплата пенсій мобілізованим на військову службу пенсіонерам.

Постановою Уряду з 1 травня 2014 р. за участь в АТО почала виплачуватися винагорода в розмірі 100% місячного грошового забезпечення щомісяця. Таким чином, рівень грошових виплат військовослужбовцям, залученим до бойових дій подвоювався. За безпосередню участь у бойових операціях бійцю після видання бойового наказу нараховувалася винагорода в розмірі 1000 грн. за добу. За знищення військової техніки ворога передбачалася грошова винагорода в розмірі від 20 до 100 мінімальних заробітних плат. Такі рішення дозволили позбутися соціального напруження у військових колективах, усунути відставання в грошовому забезпеченні військовослужбовців у порівнянні із середньою заробітною платою в Україні, збільшити кількість бажаючих вступати на військову службу.

Отже, на початку 2015 р. державою було проведено комплекс заходів щодо усунення непідконтрольності та некерованості формувань у ході проведення АТО; збереження міжнародної репутації України в дотриманні угод «Мінську-2»; відновлення одноосібного права держави на застосування примусу та зброї. Інтеграція бійців українських добровольчих формувань до складу ЗСУ, МВС, НГУ сприяла поповненню складу державних силових структур найбільш вмотивованими та підготовленими людськими ресурсами.

РОЗДІЛ 3
ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ
УКРАЇНИ У 2014-2015 рр.

Для будь-якої армії завжди найважливіше значення має всебічне забезпечення, яке включає матеріально-технічне забезпечення, речове забезпечення, медицину, харчування тощо. Потреби новостворюваних формувань вдовольнялися в більшості за рахунок місцевих ресурсів: органів самоврядування, волонтерського руху, місцевих державних органів влади. На становлення тимчасових легальних збройних формувань, що мали діяти як додаткові для правоохоронних органів та ЗС України, коштів із центрального бюджету країни практично не виділяли, тому забезпечення їх усім необхідним, за виключенням зброї, покладалося здебільшого на місцеві органи самоврядування та місцеві органи влади, проте для них це був надмірний тягар. Обласні державні адміністрації вже під час формування батальйонів територіальної оборони згідно до чинного законодавства обробляли Програми матеріально-технічного забезпечення, де передбачалося з місцевого бюджету виділення коштів на придбання військової екіпіровки, техніки, одягу тощо. Від потенціалу регіону залежав і розмір коштів. 3,02 млн грн. виділила Рівненська обласна державна адміністрація, 6,4 мільйона гривень прийняла рішення виділити Закарпатська обласна рада. Після втечі В. Януковича Новостворений уряд України отримав на рахунках державного казначейства суму коштів, яка еквівалентна близько 10 тис. доларів та величезний державний борг. Перед Урядом України, з початком агресії постало питання першочергового забезпечення за рахунок держави, приведення у боєздатний стан існуючих військових формувань. Опосередкованим свідченням тяжкого фінансового становища у країні було й те, що лише на ЗС України, що потребували

термінового приведення у боєздатний стан, достатньої суми коштів не було, через це Уряд України терміново зареєстрував законопроект про зміни до низки законів України, які дали би змогу для відновлення обороноздатності країни залучати кошти від благодійників. Цей законопроект Верховна Рада України ухвалила 8 квітня 2014 року [16]. Зокрема ст. 2 Закону України «Про оборону України» доповнено частиною 7: «Фінансування потреб національної оборони держави може відбуватися додатково за рахунок благодійності юридичних та фізичних осіб», а у Законі України «Про Збройні Сили України» ст. 15 доповнили так: «Фінансування Збройних Сил України може відбуватися додатково за рахунок благодійних внесків юридичних та фізичних осіб» [19; 20]. На допомогу українським добровольчим формуванням та ЗС України прийшов волонтерський рух, що зміцнів та розширився під час Революції гідності. Як показав досвід, українські формування, які були утворені поза силовими відомствами, могли сподіватися на допомогу тільки від благодійників та волонтерів, що брали їх на повне утримання й забезпечення. Можна констатувати без перебільшення, що у важкий для України 2014 рік волонтерський проукраїнський рух забезпечував ключові сторону потреб українських формувань. Слід зазначити, що волонтерський рух виник за час Революції гідності та Євромайдану, активно діяв та забезпечував протестувальників. Агресія Росії призвела до іще більшої консолідації суспільства, вже за короткий час зросла чисельність волонтерських організацій та з'явилося багато громадян, що виявили бажання допомогти війську України. У діяльності волонтерських офіційних і неофіційних організацій, наприклад, у Дніпропетровській області брали участь більше 200 тис. волонтерів, які надавали допомогу українським добровольчим формуванням та й загалом Українському війську. Серед благодійників і волонтерів були люди із різних прошарків суспільства, а також різного матеріального достатку. Волонтерство регулюється певними законами в кожній цивілізованій країні

світу. Волонтерство офіційно визнано в Україні Постановою Кабінету Міністрів України № 1895 від 10 грудня 2003 р., яким схвалено положення про волонтерську діяльність в галузі надання соціальних послуг. Дана постанова втратила свою силу в зв'язку з прийняттям Закону України Верховною Радою України № 3236-VI від 19 квітня 2011 р. «Про волонтерську діяльність» [17]. Закон України «Про затвердження Порядку формування і ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції» було ухвалено 30 жовтня 2014 р. № 1089 [18]. В загальних положеннях закону визначено, що волонтер АТО – це фізична особа – благодійник (іноземець або громадянин України або особа без громадянства, що перебуває в Україні на підставах, які визначені законом), що досяг 18-го віку, проводить волонтерську діяльність на безоплатній добровільній основі, внесена до Реєстру волонтерів АТО згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» та Податковим кодексом України. 5 березня 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності», що набув чинності з 1 квітня 2015 року. Законом, скасовано необхідність присвоєння організаціям статусу волонтерських, завбачено провадження волонтерської діяльності у зоні проведення антитерористичної операції (у зоні ведення бойових дій), можливість виплати одноразової грошової допомоги родичам волонтерів, що загинули у ході проведення АТО, а також волонтерам, які були поранені. Врегульовано проблему добровільного страхування волонтерів, складання договорів на ведення волонтерської діяльності тільки за бажанням, визначено, що навіть діти, яким виповнилося 14 років також можуть займатися волонтерською діяльністю, але лише за згодою батьків. Волонтерські організації спільно з Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй 5 грудня 2014 р. представили результати загальнонаціонального дослідження в Україні про стан волонтерства на цей час. Компанія «GfK Ukraine», яка проводила дослідження, у своїх

висновках «Волонтерський рух в Україні», вказує, що 23 % українців отримували досвід волонтерства, з них 9 % протягом останнього року почали займатися волонтерством. У 2014 році головним напрямом діяльності волонтерів була допомога усім українським збройним формуванням, що беруть участь в АТО, а 70 % волонтерів займалися пораненими. Кількість українців, що жертвують кошти у 2014 році, збільшилась до 63 %, а до 2014 року кошти жертвували тільки 49 % українців. 43 % із тих, що колись жертвували кошти, чинили це безпосередньо, третина взагалі не пам'ятає назви благодійного руху, через який був зроблений внесок. Сумарна кількість пожертв українців різняться від декількох гривень до 283 тис. гривень на рік. За результатами соціологічного дослідження, який був проведений фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», протягом травня-вересня 2014 року 32,5 % громадян через благодійні фонди переказували кошти для українських збройних формувань. Практично 23 % громадян через волонтерські організації та благодійні фонди передавали продукти, речі, кошти. 9 % українців приймали участь у магазинних акціях, за списками купивши товари для потреб армії і передавши їх волонтерам [35].

З Міністерством оборони України з осені 2014 року почали тісно співпрацювати волонтери, де було утворено раду волонтерів «Волонтерський десант», що співпрацює із Асоціацією народних волонтерів, яка об'єднує більше 40 перевірених волонтерських проєктів. У 2014 році, за підрахунками, найбільші всеукраїнські волонтерські об'єднання віддали українському війську близько 500 млн грн [1, с. 108]. Представники волонтерських організацій приєднувалися до медичного, харчового та речового забезпечення, деякі із них працюють в департаментах Міністерства оборони, які відповідають за забезпечення Збройних Сил України. Ось такі подібні ради створені у силових структурах держави, наприклад НГУ, ДПС України, МВС. Заклади, організації та установи

різноманітних форм власності долучалися до благодійницької діяльності. Наприклад, Дніпропетровський національний історичний музей іі.м. Д. Яворницького передав військовому медичному закладу, де лікувалися учасники АТО, медикаменти вартістю 12 тисяч 972 гривень. Окрім матеріальної допомоги, що надавали волонтери, іншим аспектом їхньої діяльності був неабиякий вплив на емоційний і психічний стан українських військових. У боях на Сході України в українському війську, активно проходила душпастирська робота офіційних конфесій з учасника бойових дій. Військові, бачачи діяльність волонтерів, дуже відчували нерозривний зв'язок із українським народом, що піднімало їх бойове завзяття. У 2014 року громадсько-політична активність населення впливала й на церковно-релігійні структури, що також започаткували волонтерські ініціативи, які були спрямовані на допомогу сім'ям учасників АТО, а також безпосередньо військових. В час російської агресії духовними подвижниками стали капелани українських церков. Священнослужителі у 2014 році опинилися поруч із захисниками України у районах бойових дій, вже тому актуалізувалося питання щодо доречного їх соціального захисту за час своєї діяльності. Кабінет Міністрів України 2 липня 2014 року видав Розпорядження № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії, Збройних Силах, Державній прикордонній службі та Державній спеціальній службі транспорту», що розпочало процес створення капеланської служби в лавах Збройних Сил України, а також інших військових формувань. У Львові прихожани храму св. Петра і Павла тільки за 3 перші роки війни зібрали приблизно 4 млн грн., крім того для учасників бойових дій були куплені каски, бронезилети, запчастини до техніки, екіпірування, тощо. Ще дуже активно співпрацювали з благодійниками із-за кордону. Слід сказати, що було досить небезпечно займатися волонтерством, а особливо з 2014 та на початку 2015 року. Дуже багато волонтерів за час надання допомоги

українським військовим потрапляли в полон, діставали поранення, а деякі навіть загинули. За статистикою Міністерства соціальної політики України на 5 грудня 2016 р. одноразову грошову допомогу на суму 5,9 млн грн. отримали 2 волонтери у зв'язку з інвалідністю та 9 сімей загиблих волонтерів. Постановою Кабінету Міністрів України ухвалено Порядок надання статусу особи, стосовно якої поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» № 740 від 23.09.2015, деяким категоріям осіб. Отримали даний статус 6,1 тис. осіб. Постановою від 29.04.2016 № 336 Кабінету Міністрів України ухвалено Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності деяких категорій осіб стосовно Закону України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту». Вказана допомога призначена 22 особам, які отримали інвалідність та членам сімей 91 загиблого. З полону було звільнено 38 волонтерів, станом на 1 жовтня 2015 року, а наприклад представників ДПС України – 25 осіб [1, с. 21]. Так, добре відома добровольча (волонтерська) група «Аеророзвідка» (офіційна назва – волонтерський проект «Аеророзвідка» благодійної організації «Всеукраїнський благодійний фонд «Рубіж») що спеціалізувалася на налагодженні порядку контрбатареїної боротьби у підрозділах, що брали участь в АТО та військових частинах, налагодженні комплексних автоматизованих порядків оптичної розвідки, а також корегування вогню артилерії та наглядання за діями військ, що використовували камери відео спостереження, безпілотні літальні апарати. Зокрема представники даної групи спільно працювали із Центром воєнно-стратегічних досліджень НУОУ, за поміччю безпілотних літальних апаратів самі збирали розвідувальну інформацію в районі проведення АТО про противника та передавали її підрозділам військ України. За спогадами представників Центру воєнно-стратегічних досліджень 15 березня 2015 року під час виконання подібних завдань загинув командир групи В. Кочетков-Сукач, а

у грудні 2014 року під час тестування безпілотного літального апарата – Ю. Грачов, який був представником групи. Були відмічені загиблі добровольці, на меморіальній стелі навчальних закладів викарбувані їх прізвища.

Подружжя Кононових з тримісячного полону привезло прапор України, який тепер зберігається в фондах Національного музею історії України. Їх, внаслідок надання волонтерської допомоги для українських військових взяли в полон бойовики. Щоб закупити бронезилети та необхідні речі для військових в зоні АТО, вони продали цінні речі та навіть свої обручки. Надавали допомогу переважно 24-му БТрО «Айдару», 30-й та 128-й бригадам ЗС України. Слова вдячності від бійців неодноразово чув Олександр Кононов, він пригадує: «В мою «Газель» набивалося в повному обмундируванні багато солдатів, мікроавтобус, від того що він перевантажений сідав на «пузо», Вікторія сідала за кермо, й ми їхали по «нульовий» зоні, по самому «передку». Саме наша присутність піднімала їх бойовий дух, так нам казали військові». У 2014 та 2015 роках за інформацією від військових, що перебували на лінії фронту та волонтерів, що їм допомагали, дуже часто висловлювалася наступна думка: «якщо щось потрапляє в штаб, то там зазвичай і залишається». За їхніми словами кращі речі зазвичай відбираються тими, хто перебуває у тилу, а вже на лінію фронту надходило те, що залишається після розподілу, органи управління привласнюють або обліковують речі та здають на склади як вже недоторкане майно. Як показує практика, що речі та форму зі штабу на лінію фронту організовано не завозили: військові могли отримати новий одяг у випадку, коли виїжджали з «передової» (перша лінія фронту) в тил та вже особисто приходили на склад. З перших рук військовим на фронт привозили речі тільки волонтери, найдосвідченіші солдати намагалися діяти, оминаючи штаби. Для волонтерського руху характерною ознакою була адресність. Волонтерська допомога швидко приходила тим, хто її потребував першим [52, с. 26]. Із самого початку агресії без допомоги

волонтерського руху зовсім неможливо було забезпечити солдат засобами обігріву, теплим одягом, якісними продуктами харчування. Велика кількість небайдужих людей до кожного свята готували вареники, борщові набори, тощо та доставляли це все на передову. Разом із цим, волонтерські організації України створювали для воїнів АТО різноманітні речі: маскувальні халати, теплі рукавиці і шкарпетки, маскувальні сітки; сушені овочі для супових і борщових наборів, браслети з паракорду, балаклави та білизни, тощо. За інформаційними даними, цим займалися 216 волонтерських організацій, яких було найбільше – в місті Київ – 33 та Київській області – 21 [14]. Інакше джерело на 06.07.2015 подає число у 239 волонтерських організацій. Українські волонтери взяли на себе таку дуже складну справу як пошук загиблих. Так, дослідник Я. Тинченко зауважує, що для пошуку тіл загиблих солдат Українського війська на протязі 1–2 вересня 2014 року було створено групи волонтерів, до яких увійшли досвідчені пошуковці загиблих та померлих у Другій світовій війні. Так, одна із цих груп, була утворена на базі Національного військово-історичного музею України, працювала у районі Савур-могили за власні кошти (3 вересня 2014), а в наступному поблизу Іловайська. Ці місії офіційно називалися «Евакуація-200», а самоназва цієї групи – «Чорний тюльпан». Бізнесмен Ярослав Жилкін став керівником даної групи. Завдяки роботі групи, у моргах Запоріжжя та Дніпропетровська знаходилось близько 65 тіл солдат українських формувань та в більшості із яких допомогли ідентифікувати слідчим МВС в цих областях. Ситуація у системі медичного забезпечення на порозі початку АТО оцінюється неоднозначно. Із однієї сторони, посадові особи стверджували про бездоганну його організацію, із іншої сторони громадські діячі висловлювали дорікання у повній руйнації галузі військової медицини, адже якби галузь військової медицини перебувала у доброму стані, то не потрібно було б волонтерам докладати стільки зусиль. Дуже важливим чинником у організації

медичного забезпечення було налагодження тісної взаємодії цивільної медицини з військовою. Через два дні після проголошення початку АТО 16 квітня 2014 року при Міністерстві охорони здоров'я було утворено штаб з координації дій у зоні проведення АТО, до складу якого включалися медичні служби Нацгвардії, Міноборони, Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ. Деяку частину поранених спрямовували для надання кваліфікованої допомоги в спеціалізовані цивільні лікувальні заклади. На передовій волонтери медики надавали неоціненну допомогу учасникам АТО [28].

Лікарям-добровольцям не давали офіційних відряджень в зону проведення АТО, тому медики-волонтери допомагали солдатам тільки під час неоплачуваних відгулів чи відпусток. Зате у військовому відомстві визнають: майже половини медперсоналу бракує на фронті. Дуже часто життя військового залежить від своєчасного надання допомоги. Волонтерська група під назвою «Вітерець» вважається посередником між військовими лікарями та потерпілим. Через велику розтягнутість лінії зіткнення, медиків, що представляли державні силові відомства гостро не вистачало, тому волонтерам довелося доставляти поранених із передової в найближчі до лінії зіткнення лікарні. На Сході України з жовтня 2016 року розпочалася 19-та ротація Першого добровольчого мобільного шпиталю імені Миколи Пирогова. Медики цього шпиталю повернулися на передову, тому що Міністерство оборони погодилося офіційно направити їх до проведення АТО. За півтора року медики-волонтери даного мобільного шпиталю надали медичну допомогу більше 7000 бійцям з зони АТО. Перший добровольчий мобільний шпиталь імені Пирогова – це волонтерський проект, де медики із різних міст України добровільно їдуть працювати у зону проведення АТО. Шпиталь почав роботу в грудні 2014 р. в місті Курахове Донецької області. У подальшому медики допомагали цивільним та військовим безпосередньо біля лінії зіткнення у Луганській

області. Даний проєкт об'єднав медиків, що були навчені за стандартами тактичної медицини. Особовий склад вже за 3 роки участі у районі проведення АТО провів 33 ротації, де взяло участь близько 400 медиків-волонтерів. З яких статус учасника бойових дій отримали 88 медичних працівників, 26 – були відмічені державними нагородами.

Волонтери залучалися і до випуску спеціальної літератури з підготовки українських воїнів. Волонтери або власними силами видавали їх, або допомагали коштами. Наприклад, Олександр Пилипенко, приватний підприємець з самого початку АТО почав надавати волонтерську допомогу ЗСУ, а потім у 60-річному віці став добровольцем ДУК, у власній друкарні виготовляв карти та військові посібники для війська [55].

Благодійний фонд «Мир і порядок» видав у жовтні 2014 р. тиражем 20 тис. примірників серію з п'яти книг із військової справи. Потім завдяки волонтерам вони розповсюджувалися в зоні АТО серед тих, хто виконував бойові завдання. Тематично ця література стосувалася організації служби в десантних і сухопутних підрозділах, а також розвідротях. У ній детально описувався порядок ведення бойових дій за межами населених пунктів та в умовах міста, принципи розвідувальної діяльності та ін. [50].

Також було видано низку праць, в яких розглядався минулий та сучасний досвід ведення бойових операцій різних силових структур. Їх готували фахівці самостійно поза навчальними та науковими установами. Серед такої літератури слід назвати «Книгу бойового досвіду», яку підготували О. Кривенко, В. Курилко, та інші [24]. Робота стосується планування спеціальних операцій, у ній розглянуто: особливості тактики проведення спеціальних операцій; процес прийняття рішень у бойовій обстановці; тактика, комплектування, організація озброєних формувань; особливості бойових дій підрозділів спеціальних операцій в умовах міста; досвід сучасних малих війн. Вона стала дуже доречною для українських військових формувань.

Волонтерами створювалися навчальні центри. Наприклад, у Васильківському районі Київської області діяв «Марусин полігон», де доведення бойових дій у зоні АТО готували добровольців. Волонтерами була розроблена навчальна програма, яка включала тактику, стрільбу, саперну справу, первинну медичну допомогу. З часом цим полігоном користувалися і для підготовки бійців підрозділів ЗСУ напередодні їх відправки в зону АТО [4, с. 173].

У системі матеріально-технічного забезпечення виявилася низка проблем. Найсерйознішою проблемою (й найбільш наголошеною ЗМІ) було забезпечення військових сучасними польовими аптечками, які б були укомплектовані знеболюючими та кровоспинними препаратами, що відповідають найсучаснішому рівню розвитку медицини. Наявні в державних силових структурах механізми надання першої медичної допомоги станом на 2014 рік були безнадійно застарілими, звісно, коштів для закупівлі сучасних аптечок майже не виділялось, вже у перші місяці АТО великого значення набуло функціонування волонтерських організацій. Навіть у Міністерстві оборони України керівництво Військово-медичного департаменту у липні 2014 року визнало великий внесок волонтерів в забезпечення медикаментами медичних фахівців у військах та медичних установ Міноборони. Зокрема, для військових волонтери розпочали комплектувати аптечки за сучасними вимогами. Лише на протязі серпня 2014 року вони укомплектували 50 тисяч подібних аптечок. Іншим дуже важливим джерелом покриття необхідних потреб в медичних засобах стала допомога іноземних країн. Величезні партії аптечок для першої медичної допомоги постачались країнами Великої Британії, США, Канади.

Отже, аналіз фактичних матеріалів переконує, що задоволення потреб українських формувань відбувалося в дуже складних умовах, тому що у 2014 році державні структури основні зусилля спрямували на приведення та відновлення в боєздатний стан регулярних військових частин, а вже

задоволення потреб збройних формувань передбачалося за ресурси місцевих регіонів, в яких вони створювалися. Проте, через брак коштів в місцевих бюджетах територіальних громад, а також в 2014 році складну економічну ситуацію, роль благодійництва та волонтерства в забезпеченні українських військових формувань була дуже необхідною. Був досить широкий спектр волонтерської допомоги: екіпірування, ліки, відновлення військової техніки, транспорт, їжа, одяг, тощо. Волонтерський рух періоду Революції гідності та Євромайдану став основою для благодійництва та волонтерства у забезпеченні українських військових формувань.

Нажаль, траплялися й певні негативні явища у волонтерському русі. Серед них найбільш поширеними були збирання коштів на підтримку війська шахраями, нечесна бухгалтерія, спроби незаконного вивезення зброї із зони бойових дій, розкриття місць дислокації, кількісного і якісного складу військових підрозділів, поширення персональної інформації про українських воїнів. Поступово згадані негативи були усунуті протягом 2014-2015 років.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1. Історіографічна база дослідження створювалася у процесі російсько-української війни. Умовно її можна розділити на три групи: перша – праці, які в широкому історичному аспекті розглядають російсько-українські відносини, друга – праці, що торкаються перебігу подій у ході російсько-українського збройного конфлікту на сході нашої держави, третя – праці, присвячені сучасному добровольчому та волонтерському руху. Історіографічний аналіз зазначених груп праць засвідчив, що українськими дослідниками зроблено лише початковий крок у розкритті питань мобілізації українського суспільства на захист державності та територіальної цілісності України у 2014-2015 роках.

У процесі виконання дослідження використано такі групи джерел: законодавчі документи України; періодичні видання досліджуваного періоду; спогади безпосередніх учасників російсько-української війни; документальні праці, присвячені особистим історіям українців, які стали на захист своєї Батьківщини. Наявна джерельна база є достатньою для реалізації мети та завдань дослідження.

2. Відчувши, що після Революції гідності в Україні до влади стають проукраїнські та проєвропейські сили режим Путіна вирішив вдатися до відкритої військової агресії. Перші події російсько-української війни були дуже обнадійливі для Кремля. Українські військовослужбовці та представники силових структур виявили свою психологічну нездатність застосувати зброю проти агресора. Причиною були «самоусунення» від прийняття рішень керівників військових підрозділів держави; наявність серед керівництва ЗСУ, СБУ агентів Росії, які в роки президентства Януковича привели у небоєздатний стан військові сили; великий відсоток місцевих військовослужбовців-контрактників і працівників МВС, СБУ

коріння або родичі яких знаходиться в Росії; підтримка російської агресії місцевим населенням.

Після анексії Криму Кремль активізував втручання у південних та східних регіонах України. Різноманітні проросійські сили, завезені рекрути з прикордонних областей Росії почали дестабілізувати ситуацію. Найбільш ефективно це вдалося зробити у Луганській та Донецькій областях. Уже з початку березня 2014 р. в Донецьку розпочалися масові виступи з вимогами не визнавати владу в Києві та введення російських військ. Був обраний «народний губернатор» Донецької області П. Губарєв. У Луганській області «народним губернатором» обрали О. Харитонова. Почалися захоплення будівель обласних державних адміністрацій. На початку квітня 2014 р. озброєна російська диверсійна група під командуванням І. Гіркаїна захопила Слов'янськ та розпочала формувати з місцевих прибічників «руського мира» терористичне угруповання. Подібні події під керівництвом російських агентів відбувалися в Красному Лимані, Краматорську, Красноармійську, Дружківці, Артемівську.

Крім збройних сил Росії на півдні та сході України при бездіяльності місцевих правоохоронних органів почали утворюватися терористичні групи. Тому, перед керівництвом держави гостро постало завдання за короткий проміжок часу створити такі міліцейські підрозділи, які б були укомплектовані вірними державі особами та ефективно боролися з тероризмом та порушеннями громадського порядку. Провідну роль у комплектуванні та створенні дієздатних міліцейських та військових підрозділів зіграли ті політичні сили, які брали активну участь у Революції гідності та створили всеукраїнські об'єднання «Самооборона Майдану» і «Правий сектор».

Бойова підготовка українських підрозділів залежала від завдань, які ставилися перед підрозділами, а також від перебігу подій на передовій. До проведення занять активно залучали фахівців, в тому числі й громадян

інших держав. Протягом весни-літа 2014 р. навчання особового складу переважно було короткотерміновим. Усі створювані підрозділи намагалися забезпечити стрілецькою зброєю. На початок 2015 р. усі підрозділи, які брали участь у АТО, вже були забезпечені легким озброєнням, великокаліберними кулеметами та станковими мінометами. Основними джерелами забезпечення були військові арсенали та склади відомств сектору безпеки. У формуваннях, що створювалися добровольцями, озброєння здійснювалося за рахунок небайдужих громадян, самостійно бійцями на полі бою, або силовими структурами. На серпень 2014 р. у розпорядженні штабу АТО знаходилося близько 40 тис. військовослужбовців ЗСУ, СБУ, МВС, НГУ, ДПС та близько 4 тис. членів добровольчих батальйонів.

3. З'ясовано, що протягом 2014-2015 років найважливішими битвами на Сході України була операція по звільненню Словянська, оборона Луганського і Донецького аеропортів, Іловайська операція, битва за висоту Савур-могила, Широкинська наступальна операція, битва за Дебальцево та ін. Результати бойових операцій українських формувань протягом 2014-2015 років слід оцінювати неоднозначно. Недостатня навченість особового складу, слабе матеріально-технічне забезпечення, наявність тільки стрілецької зброї компенсувалися патріотизмом, вмотивованістю, ініціативністю бійців. Найбільших успіхів було досягнуто у боях проти підрозділів, слабо озброєних та укомплектованих із місцевих колаборантів. Бої з регулярними частинами російських військ, озброєних броньованою технікою, артилерією, найсучаснішими електронними пристроями, укомплектованими кадровими військовими з бойовим досвідом, для українських військових склалися набагато складніше.

4. Виявлено, що для будь-якої армії завжди найважливіше значення має всебічне забезпечення, яке включає матеріально-технічне забезпечення, речове забезпечення, медицину, харчування тощо. Новостворений уряд

України отримав на рахунках державного казначейства суму коштів, яка еквівалентна близько 10 тис. доларів та величезний державний борг. Перед Урядом України, з початком агресії постало питання першочергового забезпечення за рахунок держави, приведення у боєздатний стан існуючих військових формувань. Опосередкованим свідченням тяжкого фінансового становища у країні було й те, що лише на ЗС України, що потребували термінового приведення у боєздатний стан, достатньої суми коштів не було, через це потреби новостворюваних формувань вдовольнялися в більшості за рахунок місцевих ресурсів: органів самоврядування місцевих державних органів влади. На становлення тимчасових легальних збройних формувань, що мали діяти як додаткові для правоохоронних органів та ЗС України, коштів із центрального бюджету країни практично не виділяли, тому забезпечення їх усім необхідним, за виключенням зброї, покладалося здебільшого на місцеві органи самоврядування та місцеві органи влади, проте для них це був надмірний тягар. Тому, основну місію забезпечення військових підрозділів на початковому етапі російсько-української війни взяли на себе волонтери. Волонтерський рух почав складатися ще в період Революції гідності, коли цілий ряд благодійників допомагали Майдану. З початком АТО цей рух почав тісно співпрацювати з державою, на відміну від періоду Революції гідності, під час якої він був у опозиції до влади Януковича. Завдяки волонтерському руху українські військові забезпечувалися сучасними пристроями ведення бою, екіпіруванням, транспортом, одягом, продуктами харчування, ліками. Волонтерськими організаціями здійснювалися ремонт озброєння та техніки, евакуація загиблих та визволення з полону українських військових, психологічна та медична допомога постраждалим бійцям, душпастирська робота.

Нажаль, траплялися й певні негативні явища у волонтерському русі. Серед них найбільш поширеними були збирання коштів на підтримку війська шахраями, нечесна бухгалтерія, спроби незаконного вивезення зброї

із зони бойових дій, розкриття місць дислокації, кількісного і якісного складу військових підрозділів, поширення персональної інформації про українських воїнів. Поступово згадані негативи були усунуті протягом 2014-2015 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014-2016). Київ: НУОУ, 2017. 250 с.
2. Ведернікова І. Голова Харківської ОДА Ігор Балута: «Механізм утримання ситуації в регіоні простий: влада–бізнес–силовики» // Дзеркало тижня. 2014. 22–30 травня. № 18.
3. Відчайдухи. Історії українських воїнів / [за загальною редакцією В.Буряченка]. Київ: Військо України, 2016. 256 с.
4. Вклоняємось доземно українському солдату (третє видання). Київ: Народна армія, 2016. 196 с.
5. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП Леся, 2017. 332 с.
6. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Київ: Центр глобалістики Стратегія XXI, 2016. 61 с.
7. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності / наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. Київ: Ніка-Центр, 2018. 280 с.
8. Головка В. В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.) // Український історичний журнал. 2015. № 3 (522). С. 176–193.
9. Два роки з початку АТО та гібридної війни РФ проти України: Провал путінського блиц-кригу / [Березовець Т., Доброєр О., Карацур А., Кравченко В.]. Київ: Український інститут майбутнього, 2016. 75 с.
10. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г.Боряк (кер. авт. кол.). Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.
11. До військкоматів шикуються черги / О. Івашко, С. Ісаченко, О. Вертіль [та ін.] // Урядовий кур'єр. 2014. 5 березня. № 42. С. 4–5.

- 12.Добробати / [К. Гладка, Д. Громаков, В. Миронова та ін.]. Харків: Фоліо, 2016. 570 с.
- 13.Донбас в етнополітичному вимірі. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.
- 14.Допомога армії своїми руками [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dopomoga-armii.com.ua>.
- 15.Дороги війни. Миколаїв: Іліон, 2017. 512 с.
- 16.Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» від 08.04.2014 № 1190-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1190-18/paran6#n6&test=XX7MfyrCSgkywMBIZiLq8SFRHI4ogs80msh8Ie6>.
- 17.Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
- 18.Закон України «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції» від 30.10.2014 № 1089 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
- 19.Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
- 20.Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
- 21.Замість одного батальйону – три! // День. 2014. 16 квітня. № 69. С. 4.
- 22.Золотухина И. Война с первых дней. Харьков: Фолио, 2015. 222 с.
- 23.Каліновська О. Про мертвих, живих і ненароджених. Герої (не)війни / О. Каліновська, О. Криштопа. Харків: КСД, 2016. 303 с.

24. Книга бойового досвіду / [В. І. Курило, О. В. Кривенко, Ю. М. Голуб, В. Н. Большаков]. Київ: Київське Товариство КУПОЛА, 2016. 181 с.
25. Козлов Д. Герои современной Украины. Истории преодоления. Київ: Лаборатория анализа личности Центр исследований армии, конверсии и разоружения, 2016. 95 с.
26. Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики / О. А. Корнієвський, Д. М. Горєлов. Київ: НІСД, 2015. 36 с.
27. Кульчицький С.В. Суспільно-політичне й соціально-економічне становище України в 2010 – першій половині 2015 рр. // Український історичний журнал. 2015. № 3 (522). С. 154–175.
28. Лікарі – учасники АТО [Електронний ресурс] // Департамент охорони здоров'я львівської обласної державної адміністрації. Режим доступу: <http://www.health-loda.gov.ua/ukr/zonaato/3905.html>.
29. Лук'янов О. Другий окремий мотопіхотний батальйон «Горинь»: етапи формування та участь у бойових діях на Сході України під час проведення АТО // Емінак. 2017. № 4. С. 75–79.
30. Марко С. Хроника гибридной войны. Київ: Альтерпрес, 2016. 248 с.
31. Міноборони: Усі добровольчі батальйони влилися до складу регулярних військ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/міноборони-усі-добровольчі-батальйони-влилися-доскладу-регулярних-військ/a-18376435>.
32. Музика М. І. Савур-Могила. Військові щоденники / М.Музика, А.Палваль, П.Потєхін. Харків: Фоліо, 2017. 316 с.
33. Народна армія. Все про добровольчі батальйони, що воюють на Донбасі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://espresso.tv/article/2014/06/12/narodna_armiya.

34. Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО: популярне видання / [О. Каліновська, О. Криштопа, Є. Назаренко та ін.]. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 512 с.
35. Офіційний сайт Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli.htm.
36. Пам'ятка військовослужбовцю: інформаційно-довідковий матеріал для військовослужбовців ЗС України. Київ: ЦП Компринт, 2015. 64 с.
37. Пекний О. Бійці територіальної оборони зробили вагомий внесок у визволення Донбасу // Голос України. 2015. червень. № 17. С. 10.
38. Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ: Видавничий дім Стилос, 2015. 880 с.
39. Побратими. Історії українських воїнів: / [за загальною редакцією В.Буряченка]. Київ: Військо України, 2016. 224 с.
40. Положий Є. Ілловайськ. Розповідь про справжніх людей. Харків: Фоліо, 2015. 377 с.
41. Прикарпатці в АТО / [упоряд. І.Бондарев]. Івано-Франківськ: лілея-НВ, 2015. 128 с.
42. Пуля І. Волонтерський рух в Україні (на матеріалах колекції Національного музею історії України). Емінак. 2016. № 3. С. 67–71.
43. Путин В.: «Распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа века» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://regnum.ru/news/444083.html> (Дата звернення: 19.09.2017).
44. Розуменко В. Нескорені: інтерв'ю із Героями АТО. Київ: ВЦ Просвіта, 2016. 368 с.
45. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В.Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
46. Сова (Плохіш) А. Звіт за серпень 14. Харків: Фоліо, 2017. 156 с.

- 47.Ткаченко В. М. Україна: «час війни й час миру» // Український історичний журнал. 2017. № 1 (532). С. 135–156.
- 48.Турченко Г. Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові / Г. Турченко, Ф. Турченко. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 116 с.
- 49.У Сумах. Спроби провокацій // День. 2014. 6 березня. № 41. С. 8.
- 50.У Харкові випустили військові посібники для учасників АТО [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://goo.gl/aFlviv>.
- 51.Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ: Видавничий дім Стилос, 2015. 880 с.
- 52.Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки). Вип. 1 / за ред. В.Мороко. Київ: К.І.С., 2015. 176 с.
- 53.Цыганок А. Д. Донбасс: неоконченая война. Гражданская война на Украине (2014–2016): русский взгляд. Москва: АИРО-XXI, 2016. 677 с.
- 54.Широкинська операція. Спогади учасників наступу / [упоряд. М.Хомеріккі]. Київ – Маріуполь – Мена: Домінант, 2016. 72 с.
- 55.60-річний волонтер Олександр Пилипенко пішов у зону АТО добровольцем [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/214005-60-richnij_volonter_oleksandr_pilipenko_pishov_u_zonu_ato_dobrovoljtsem